

Vincze Beatrix

*AZ EGYETEM „HARMADIK KÜLDETÉSE” –
A FELSŐOKTATÁS ÉS A MÚZEUMOK EGYÜTTMŰKÖDÉSÉNEK
ÚJ FORMÁI A HAZAI ÉS A NEMZETKÖZI GYAKORLATBAN*

Absztrakt

A tanulmány témája a múzeumpedagógia szakirányú képzés (általában a múzeumpedagógia) módszertani változásainak bemutatása. Célja a legújabb tudományos álláspontok és a nemzetközi múzeumi szervezetek állásfoglalásainak összevetésével választ keresni a következő kérdésekre: Hogyan alakul a múzeumok 21. századi szerepe a kulturális örökség átadásában? Milyen hatékony módszerekkel és eszközökkel kapcsolódhatnak a múzeumok (iskolamúzeumok) az intézményes tanuláshoz (felsőoktatáshoz)? A probléma kifejtésben teret kap a technológia fejlődése, a digitális forradalom, a társadalmi és gazdasági kihívások, továbbá a kulturális diverzitás, a tanulás és tanítás új formái, a virtuális tér kínálta új perspektívák a kulturális korlátok leküzdéséhez. A kihívásokra adható válaszok kapcsán kialakult nemzetközi és hazai diskurzusok eredményeként a filozófiai, etikai, módszertani megfontolások mellett, az ICOM 2022-es új múzeum definíciója az irányadó, illetve az egyetem „harmadik küldetése”, amely a szaktudás egyetemen kívüli hasznosításával támogatja az egyetemi (iskola) múzeumok és a felsőoktatás tartós együttműködését és nyitását a tudományos kutatások felé. A bemutatott példák alapján (Malaga, Macerata) a felsőoktatás (pedagógusképzés) népszerűsítőjévé válhat a kulturális örökségnek. Kiemelt szerepet kap a társadalmi és politikai kontextus, a multikulturalizmus és az inkluzivitás, a kritikai gondolkodás, a közösségi elkötelezettség, a többféle narratíva, a társadalmi igazságosság, a méltányosság. A projektjellegű, problémaorientált (életszerű) feladatok, az életkori sajátosságoknak megfelelő komplex megközelítések alkalmazkodnak a lokális adottságokhoz, a célközösség kompetenciáihoz és elvárásaihoz.

Kulcsszavak: múzeumpedagógia; kulturális örökség pedagógia; harmadik misszió

Bevezetés

Az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai karán több mint húsz éve folyó múzeumpedagógiai szaktanácsadó szakirányú továbbképzés tartalma illeszkedik a tanulásról és tanításról kialakult új 21. századi paradigmákhoz, a közoktatásban a Nemzeti Alaptantervhez (2020), és kiemelt figyelmet kapnak a kurzusokban az informális tanulás és a tapasztalati tanulás sajátosságai. A képzés célkitűzéseiben és tartalmában követi és reflektál a nemzetközi és hazai szervezetek állásfoglalásaira és mérési eredményeire a múzeum és a múzeumpedagógia feladatáról, szerepéről (ICOM, NEMO, UNESCO, Pulszky Társaság). Továbbá figyelünk a külföldi és hazai képzési programok jó gyakorlataira és azok tapasztalatait is hasznosítjuk.

A múzeumpedagógiai képzés legfontosabb feladatának tartja a kulturális örökség közkinccsá tételét. A képzésben nagy hangsúlyt fektetünk azoknak a szempontoknak és módszereknek az érvényesítésre, amelyek segítségével a különböző korosztályú gyermekek múzeumlátogatóvá, a művészeteket értő és befogadó felnőttekké nevelését elősegítjük, és valamennyi korosztályt és társadalmi csoportot meg tudunk szólítani. Feladatunknak tekintjük a befogadó múzeum és a fenntarthatóság elvének érvényesülését elősegítő törekvések támogatását. Szakembereink tudják, hogy a múzeumi foglalkozások nem helyettesíthetik az iskolai tanítási órákat, de a múzeumi tapasztalatok gazdagítják az előzetes tudást, motiválják és maradandó élményt adnak a látogatók többségének. A képzésben követjük a folyamatos technikai és technológiai megújulást, hallgatóinkat felkészítjük a digitális múzeumpedagógiára, a mesterséges intelligencia használatára. Tekintettel vagyunk arra, hogy az élethosszig tartó tanulás lehetőségét biztosítsuk, differenciált képzési tartalmakkal és módszerekkel nyitott, folyamatos megújulásra kész szakembereket képezzünk. A tantervünkben az elméleti képzés megalapozza a muzeológia és múzeumpedagógia történeti és elméleti kereteit, továbbá kurzusaink pszichológiai, pedagógiai (adaptív, inkluzív, alternatív és reformpedagógia), antropológiai, szociológiai és művészettörténeti alapismereteket biztosítanak a hallgatóinknak. A képzésben a múzeumi gyakorlatok négy blokkban folynak több mint húsz múzeumi partnerünk segítségével a főváros és környékének legrangosabb intézményeiben. Hallgatóinknak biztosítjuk, hogy a történeti (helytörténeti), néprajzi, művészeti (és irodalom), természettudományi múzeumok közművelődési munkáját és gyakorlatát minél részletesebben megismerjék. A módszertani-gyakorlati ismeretek elmélyítését szolgálja, hogy hallgatóink a képzésben elsajátíthatják a projektpedagógia, élménypedagógia és drámapedagógia alapjait, segítséget kapnak a digitális technológiák és a virtuális múzeumpedagógiai ismeretek megalapozásához. Betekintést biztosítunk a múzeumi marketing és kommunikáció, továbbá az iskola és a múzeum kapcsolatának a világába és a múzeumpedagógia marginális területeibe is (Népszerű képzési helyszín a Fővárosi Állatkert). A képzés keretein belül a hallgatók harminc órás egyéni szakmai gyakorlatot teljesítenek az általunk biztosított gyakorlóhelyen, és tapasztalataikról egy írásos portfóliót készítenek. A hallgatók a négy szemeszter alatt szerzett ismereteik alapján egy szabadon választott témában szakdolgozati munka megírásával és védésével zárják a képzést. A négy szemeszter lehetőséget ad arra, hogy a hallgatók pályázzanak Erasmus ösztöndíjra, részt vegyenek különböző kutatásokban és publikáljanak. A Neveléstudományi Doktori Iskolában jelenleg három magyar és egy külföldi hallgatónak témája a múzeumpedagógia. Az utóbbi évek évfolyamaiban vannak olyan hallgatóink, akik párhuzamos tanulmányokat folytatnak, és más felsőfokú intézményben vagy másik kar vagy egyetem Doktori Iskolájában folytatnak tanulmányokat.

A képzésünk célja, hogy a végzetek olyan szakemberekké váljanak, akik képesek online és offline múzeumpedagógiai foglalkozásokat, tárlatvezetéseket tartani, projekteket szervezni; felnőttcsoportoknak, családoknak különböző programokat és differenciált foglalkozásokat (játékokat) tervezni és megvalósítani. Képesek kapcsolatot tartani a régió köznevelési-közüktatási intézményeivel és partnereivel, aktívan részt

vesznek és közreműködnek a múzeumi nagyrendezvények (múzeumi fesztiválok, táborok, múzeumok éjszakája, kiállítások) elemeinek megtervezésében és lebonyolításában, közreműködnek a pályázatírásban, munkájukkal hozzájárulnak a hazai kulturális örökségvédelem pedagógiájához, a múzeum(ok) sikeres kommunikációjához (honlap, közösségi média). A múzeumpedagógiai képzést elvégző szaktanácsadóink kompetenciái megfelelnek az európai képzési keretrendszernek. A hallgatók a képzés elvégzése után el tudnak helyezkedni a hazai állami, egyházi és magán muzeális intézményekben, levéltárakban és galériákban. Körülbelül a végzettek egyharmada kezd el a képzés után múzeumban dolgozni. Az elhelyezkedést nehezíti, hogy bár van kereslet múzeumpedagógusok iránt, nem követelmény a szakirányú végzettség és az alacsony fizetések is sok esetben eltérítik a munkavállalókat (ELTE PPK, n.d.).

Kihívások és válaszok – a globálistól a lokálisig

Jelenleg a 21. század elején minden oktatást érintő kezdeményezésnek számolni kell a demográfiai, társadalmi, geopolitikai, geoökonómiai, technikai, geoökológiai transzformációkkal és azok következményeivel. Különös figyelmet kell fordítani a gazdasági és társadalmi különbségekből fakadó eltérő oktatási szükségletekre, az előregedő társadalmak, a családszerkezet változásaiból fakadó problémákra (Simai, 2016).

A mindennapi élet meghatározza a digitális és kommunikációs forradalom, a dataizmus, a megnövekedett adathalmazból fakadó bizonytalanság (Harari 2018; Kálmán Ungvári 2021; OECD, 2020). A digitális technológiák alkalmazása felgyorsult, a pandémia követően az oktatásban általánossá vált az online tanulás, hibrid oktatás és digitális tananyagok alkalmazása, a munkaerőpiacon pedig a digitális munkarend, a home office bevezetése. A tanulás támogatását, a munkavégzést és a szórakozást szolgálják a folyamatosan megújuló interaktív eszközök, a tabletek, okostáblák, a tanulásmenedzsment-rendszerek, az applikációk segítségével elérhető szolgáltatások.

A legnagyobb kihívást a mesterséges intelligencia napi szinten történő alkalmazása jelenti. Igazi robbanást okozott a generatív, nagy nyelvi modelleken alapuló MI eszközök közül az OpenAI által fejlesztett ChatGPT elérhetővé tétele, amelyet a 2022 novemberében hoztak nyilvánosságra (Horváth, 2023). A digitális innovációnak köszönhetően a mesterséges intelligencia segítségével lehetséges a tanulási utak személyre szabott támogatása, de jelentős változások következnek be a foglalkozások és szolgáltatások területén is. A MI lehetővé teszi a technika számára, hogy érzékelje környezetét, problémákat oldjon meg, és konkrét cél elérése érdekében tervezze meg annak lépéseit az összegyűjtött adatok segítségével és reagáljon, azaz adjon megoldási alternatívát.

A tanuláselméleti megközelítések szempontjából meghatározó a konstruktivista paradigma, mely szerint az előzetes ismeretekre alapozva mindenki maga építi fel a tudását (Niemi, 2005). Más megközelítések szerint az oktatástechnológia és a konstruktivizmus már a 20. század közepétől összekapcsolódtak és az MI fejlesztések is ehhez igazodnak. A fejlődés másik nagy iránya a konnektivizmus, az önirányított tanulás és az adaptivitás (Hof, 2021; Horváth, 2023; Siemens, 2005; Zimmerman, 1990).

A digitális forradalom következtében létrejött digitális kultúra új helyzetet teremt az információhoz jutás és feldolgozás területén az élet valamennyi területén. A digitalizálás lehetősége megteremti az adatok (dokumentumok, tárgyak, szellemi termékek) gyors elérhetőségét, a virtuális, online kommunikáció a tanulás és tudásmegosztás új formáját hozta létre. Ennek jellemzője a tudásra alapozottság, a horizontalitás, a hálózatiság, az adaptivitás, a tanulékonyság, az időtlenség, valamint a kölcsönös függőség. Ugyanakkor veszélyt jelent az individuums elvesztése, az elszemélytelenedés (Castells, 2004). Platón már a K. e. 5. században hangsúlyozta, hogy a szóbeliségről az írásbeliségre történő áttérés komoly dilemmákat hoz felszínre (Nyíri, 2006). Cucci (2016) felhívta a figyelmet arra, hogy a filozófia és etikai állásfoglalás nem nélkülözhetjük. Komoly kihívás, hogy a napjaink gyakorlatában jelenlévő információs társadalom, a tudás társadalma, a hálózati társadalom minden pozitívuma ellenére számos ellentmondást is hordoz magában (McCrindle & Wolfinger, 2018). A posztmodern társadalom alapvetően megkérdőjelezi a szubjektum önazonosságát, illetve az egységes, abszolút érvényű világmagyarázó elvek létét. A világ többértelmű, heterogén, önellentmondásos és az intertextualitás jellemzi (Habermas et al., 1993).

Digitális kultúra és felelősségvállalás

A Digitális Humanizmus Kezdeményezés (The Digital Humanism Initiative) egy nemzetközi együttműködés, amely azzal a céllal jött létre, hogy a tudósok, politikai döntéshozók és ipari szereplők olyan közösséget hozza létre, akik arra törekednek, hogy a technológiai fejlesztések továbbra is az emberi érdekek középpontjában álljanak (TU Wien, n.d.-b). A Bécsi Nyilatkozat a Digitális Humanizmusról (Vienna Manifesto on Digital Humanism) egy olyan nemzetközi felhívás, amely a digitális technológia etikus használatára hívta fel a figyelmet (TU Wien, n.d.-c). A Manifestumban a web alapítója, Tim Berners-Lee hangsúlyozta, hogy „a rendszer nem működik”. (TU Wien, n.d.-c). Bár a digitalizáció soha nem látott lehetőségeket nyitott meg az emberek előtt, de használata komoly aggályokat is felvet. Az internet lehetővé teszi a monopolizálódását, a szélsőséges vélemények és viselkedés terjedését a közösségi médiában. Egymástól elszigetelt igazságok szigetei jöhetnek létre, szolgálhatja a digitális megfigyelést, az adatokhoz jutást és hozzájárulhat a magánélet elvesztéséhez. A digitális technológiák felforgatják a társadalmakat és megkérdőjelezzik az emberiségről alkotott képünket. A technológiai fejlődés középpontjában az ember áll, ezért alapvetés, hogy az igazságos és demokratikus társadalom felépítését tudományos eszközökkel kell kezelni. A technológiai innovációt társadalmi innovációnak kell követni, ami széles körű társadalmi elkötelezettséget igényel.

A technológiai fejlődés cselekvésre szólít fel bennünket, a technológia és az emberiség együttes fejlődése megy végbe. „A technológiákat az emberi értékeknek és szükségleteknek megfelelően kell alakítanunk, ahelyett, hogy hagynánk, hogy a technológiák alakítsák az embereket” (TU Wien, n.d.-c). A Manifestum a legfontosabb alapelveket az alábbiak szerint foglalta össze:: a demokrácia és a befogadás előmozdítása; aktív részvétel a döntéshozatalban; igény a különböző tudományágakat átfogó tudományos megközelítésekre; az egyetemek legyenek az új ismeretek és kritikus

gondolkodást színterei; szükséges az akadémiai és ipari kutatók együttműködése a szélesebb társadalommal. A szabályozó hatóságoknak be kell avatkozniuk a technológiai monopóliumokba és helyre kell állítani a piaci versenyképességet. A kormányok nem hagyhatják az összes döntést a piacra. A döntéshozóknak felelősséget kell vállalniuk döntéseikért. Továbbá új komplex tantervekre kellenek a bölcsészettudományok, a társadalomtudományok és a mérnöki tanulmányok ötvöztetésével, a számítástechnika/informatika tanítását a minél korábban el kell kezdeni az iskolákban (TU Wien, n.d.-c). A technológia és az emberiség közötti párbeszéd megerősítését szolgálják a kezdeményezés rendezvényei, köztük a 2025 novemberében szervezett konferenciájuk a *Digital Humanism – Interdisciplinary Science and Research* témáról (TU Wien, n.d.-a).

Anna Lembke (2024) a Stanford Egyetem Orvostudományi Karának pszichiáter professzora arról ír a Dopamin korszak című munkájában, hogyan találhatjuk meg az egyensúlyt az ingerek optimális kielégítése és a túlfogyasztás között. Ma végtelen sok impulzus ér bennünket neurológiai szinten. A vizsgálatok azt mutatják, hogy különösen fontos, miként tudunk úrrá lenni függőségeinken, hogyan tudjuk kordában tartani a függőséget okozó dopaminigényünket. A digitális technológia használatának kialakításáért felelősséget kell vállalniuk a képző intézményeknek, az egyetemeknek. Feladatuk kell, hogy legyen a jövő generációja számára elősegíteni: a kritikus gondolkodás és etikai érzékenység fejlesztését; az emberi tapasztalat és jelentésalkotás megértését; az AI korlátainak és az emberi kreativitás szerepének felismerését; támogatni az interdiszciplináris megközelítést és együttműködést. Mindenekelőtt az oktatás és tanulás kereteit kell újragondolni az AI korában és pontosítani a felelősségvállalás kérdését (Lembke, 2024).

Új muzeológia és társadalmi elkötelezettség

Az új muzeológia (*New Museology*) a 1970-1980-as évektől kibontakozó elméleti és gyakorlati irányzat a múzeum újra értelmezésére, amely kritikusan viszonyul a hagyományos, tárgyközpontú múzeumi működéshez, és középpontba helyezi a múzeumok társadalmi szerepét, felelősségét. Az új muzeológia inkább a célra koncentrál, a társadalmi vagy oktatási rendszerre, amely az embereket nevelte, és nyomot hagyott bennük a kívánságaik, az ambícióik, intellektuális, politikai, társadalmi vagy oktatási törekvéseik és előítéleteik révén.

Az új muzeológia főbb jellemzői (Vergo, 1989): a multikulturalizmus előtérbe helyezése, a meglévő hatalmak és narratívák megkérdőjelezése, a különböző közösségekkel való közvetlen kapcsolatfelvétel, olyan társadalmi kérdések intenzív kezelése, mint kolonizáció, dekolonizáció, domesztikáció. A közösségek (hallgatók, látogatók) felhatalmazása, a történelem kritikus megközelítésére, a múzeumok politikai jellegének és a 21. századi társadalmi igazságosságért való kiállásukban rejlő potenciáljának elismerésére. Az új szemléleti változások hangsúlyai a következők: a társadalmi és politikai kontextus, a multikulturalizmus és inkluzivitás; a közösségi/társadalmi elkötelezettség; a többféle narratíva (diszkusszió) jelenléte; a társadalmi igazságosság; a fenntarthatóság, az esélyegyenlőtlenség biztosítása.

Alapvetően a társadalmi és politikai szerepvállalás értelmében az új muzeológia rávilágít arra, hogy a múzeumok nem semleges intézmények, hanem társadalmi és politikai állásfoglalásokkal rendelkező szervezetek. Tudatosan fel kell vállalniuk a társadalmi problémákkal (diszkriminációt, egyenlőtlenséget) és ezekkel foglalkozniuk kell. A közösségi fókusz és participáció értelmében a hagyományos, felülről irányított, szakértői (kurátori) szemlélettel ellentétben az új irányzat a helyi közösségek bevonását szorgalmazza mind a gyűjtemény kezelésében, a kiállítások értelmezésében és kialakításában, amit részvételi muzeológiaként nevez a szakirodalom (Simon, 2010).

A nemzetközi szakirodalomban megjelenik a „hagyományos”, „régí” kiállítási gyakorlat átfogó kritikai megközelítése. Ettől kezdve a kortárs kultúratudományként, kultúraelméletként felfogott muzeológia „új” szemléletének jegyében megindul a műtárgyak, a gyűjtés, a gyűjtemények és a kiállítások új módszereinek és lehetőségeinek megfogalmazása. Megerősödött a szubjektivitás és a többszólamúság szerepe, gyakoribbá váltak a szerzői megszólalások, új hangok (pl. bennszülöttek, nők), és demokratikusabb nézőpontok és értelmezési lehetőségek jelentek meg. A diskurzusban új módszertani elemek és témák kerültek napirendre, sőt a múzeumi tér szereplői is változtak azzal, hogy új művészek, társadalmi csoportok kaptak lehetőséget gyakorlataik bemutatására. Az alkotás és a (múzeumi) tudás új értelmezése jött létre, ezzel együtt a kurátori szerep és praxis is átalakult, a korábbi 'előadás' helyett dialógus született múzeumban a témák, a terek, a tárgyak és az emberek között. Az új muzeológiai fordulat jelentős önreflexiót és kritikai diskurzust teremtett Magyarországon is, de ez a folyamat a nyugat-európaihoz képest lassabban ment végbe. Az új muzeológiának kulcsszerepe van abban, hogy a muzeológia kritikai társadalom-, kultúra- és művészettudomány, illetve elmélet legyen (Frazon, 2013; György, 2008).

Az új szemlélet tehát megkérdőjelezi a múzeumi szakemberek (muzeológusok) kizárólagos tekintélyét az értelmezésben, a kiállítások tartalmának meghatározásában, teret adva a különböző társadalmi csoportok és közösségek saját narratíváinak. Mindez együtt járt és jár az értelmezés sokszínűségével, elismerve, hogy a tárgynak vagy jelenségnek többféle, érvényes értelmezése is létezhet. A látogatók választási lehetőséget kapnak a jelentésadásra. Az irányzat kiemelt figyelmet szentel az edukációnak és hozzáférhetőségnek. Nem új, de fokozott hangsúlyt kap a múzeumok oktatási és kulturális felelőssége az egyre inkább heterogén közönség irányában. Miként a nemzetközi múzeumi szervezetek is, egyre szélesebb múzeumi körök tekintik feladatuknak a szélesebb hozzáférés biztosítását (különös tekintettel a speciális nevelési igényű látogatókra, a földrajzi vagy gazdasági okok miatt távolmaradókra). Foster Hannah arra buzdította a múzeumi szakembereket, hogy adják fel kultúrpeszimizmusukat. Kapjon nagyobb teret az antropológiai terepmunka. Szerinte fontos kiaknázni a múzeum és látogató közti kommunikációt, közelebb hozni egymáshoz a múzeumot és a mindennapokat. Arra bátorít, hogy amennyiben az embereknek és emberekről építik a múzeumok a kiállításokat, akkor azt velük együtt tegyék, ismerjék meg őket (a látogatókat), társként és kommunikációs partnerként tekintsenek rájuk. Legyen együttműködés és együtt gondolkodás (Foster, 2013; Binkowski, 2009; Bárd, 2015) (Lásd 1. sz. ábra).

1. sz. ábra: Változó világ – változó múzeumok

Változó világ – változó múzeumok

Forrás: a szerző saját szerkesztése

Új elvárások – új kompetenciák

A 21. századi elvárások nem a lexikális tudást részesítik előnyben, hanem a cselekvőképességet, az azonnal reflektivitást. Így alapvetően felértékelődtek a készségek, közülük is kiemelt figyelmet kap a problémamegoldás, a kritikus gondolkodás, az együttműködés, a kreativitás és a digitális írástudás. Új kompetenciák közül kiemelkedik a 'resilience, reinventing, reflection', azaz a rugalmasság; az újra és újra „feltaláljuk” magunkat képessége; és a reflexió, az önreflexió (Zimmerman, 1990). A munkaerőpiac gyors változása miatt a folyamatos tanulás elvárás lett, az oktatás különböző szereplőinek támogatni és elősegítenie kell az élethosszig tartó tanulás megvalósulását. A formális és az informális nevelés partnerközpontú szemlélete elősegíti, hogy figyelembe vegyék a tanulni vágyók érdeklődését, tempóját, tanulási stílusát és életkorát. A múzeumi tanulás keretei között is egyre nagyobb szerepet kap a projektalapú tanulás és a gamifikáció, amely módszerek segítik a motiváció növelését (Hooper-Greenhill, 2004). A múzeumi tanulást áthatja a globális gondolkodás és inkluzivitás, fontos szerepet kap a multikulturalitás, a környezettudatosság és globális problémák, köztük a fenntarthatóság tudatos beépítése a múzeumi programokba, foglalkozásokba (Vásárhelyi, 2023).

A kihívások és változások jelentősen hatnak a tanári szerepre, jelen esetben a múzeumpedagógus feladatainak az átalakulására. Főként facilitátorként, mentorként, útmutatóként, és nem elsősorban tudásátadóként értelmezhető a szerepe, akinek munkája nem nélkülözheti a folyamatos szakmai fejlődést és digitális technikák kellő ismeretét. Felkészültnek kell lennie arra, hogy képes legyen kielégíteni a különböző igényeket, elvárásokat heterogén csoportokban is. A múzeumokban egyre nagyobb teretkap az új módszerek integrálása: story (digitális) telling; tükrözött osztályterem (flipped classroom, FC), gamifikáció (játékosítás), szabaduló szobák és hasonló megoldások (Komenczi, 2013; Molnár et al., 2019; McCrindle & Wolfinger, 2018).

A kulturális örökség pedagógiája

A múzeumok és a múzeumpedagógia feladata, hogy a kulturális örökség értékeit közvetítse, azaz a nemzedékek által megőrzött és tőlük örökölt anyagi és nem anyagi javak összességét átadja. Az Európai Unió kiemelten fontos feladatának tekinti a kulturális örökség kezelését, amely magában foglalja a rendkívüli természeti és ember által kialakított helyszíneket, régészeti lelőhelyeket, múzeumokat, műemlékeket, műalkotásokat, történelmi városokat, irodalmi, zenei, audiovizuális és digitális műveket, de az európai polgárok tudását, szokásait és hagyományait is. A kulturális örökség kezelése elsősorban a tagállamok hatáskörébe tartozik, de az EU elkötelezte magát amellett, hogy szakpolitikai intézkedésekkel és programokkal védelmezi és gyarapítja Európa kulturális örökségét (European Commission, n.d.-b). Az uniós stratégia fontosabb elemeit összegzi „A kulturális örökség integrált európai megközelítése felé” című dokumentum (Markkula, 2015). 2018-ban „Új európai kulturális menetrend” készült Európa kulturális örökségének mint közös erőforrásnak a védelme és előmozdítása céljából. A 2018-as Kulturális Örökség Európai Évének mottója az „Örökségünk: a múlt és a jövő találkozása” volt. A szervezők azt kívánták elérni, hogy minél többen fedezzék fel és ismerjék meg Európa kulturális hagyatékát, erősítsék a közös európai térséghez való tartozást. A 2018-as rendezvénynek 12,8 millió résztvevője volt, mintegy 23 ezer rendezvényen, 37 országban. Kiemelt szerepet kapott az iskolákkal folytatott tevékenységek, továbbá a kulturális örökség részét képező épületek újrahasznosítását szolgáló innovatív megoldások keresése, illetve a kulturális javak tiltott kereskedelme elleni küzdelem erősítése. A sikeres év után a nemzetállamok kidolgozták saját örökségvédelmi programjukat. Az ügy támogatását pedig egy szakértői csoport felállításával erősítették meg (European Commission, n.d.-a). Az Európai Unió Tanácsának 2023–2026-ra szóló kulturális munkaterve négy konkrét intézkedést határoz meg: a kulturális örökség védelme a természeti és ember okozta katasztrófákkal szemben, a kulturális javak tiltott kereskedelme elleni küzdelem, a kulturális örökség megőrzése Ukrajnában, valamint éghajlat-politikai fellépés a művészetek és a kulturális örökség révén. A munkaterv a 2018-ban kitűzött célok sikeres végrehajtásának eredményeire épül (Az Európai Unió Tanácsa, 2022).

Egyre nagyobb figyelmet kap a kulturális örökségre irányuló oktatás, amelynek célja, hogy lehetőséget nyújtson a tapasztalatszerzésre olyan intellektuális készségekre és kompetenciák elsajátítására, amely lehetővé teszi kulturális örökség megőrzését és a társadalmi jólét szolgálatába állítását (UNESCO, 2024). Az örökségpedagógia alap gondolata, hogy lehetőséget kínáljon új fogalmak és készségek elsajátítására. A kulturális örökség közvetlen megtapasztalásának segítségével és elemzésével a tanulók szélesebb körű kompetenciákat szereznek olyan kérdésekben, mint a kulturális örökség megőrzése, védelme és szolgálata. Az örökségpedagógia támogatásának a célja, hogy tovább is folytatódjon az Európai Kulturális Örökségre Vonatkozó Cselekvési Kereten belül (E-Twinning program keretein belül, amely az európai iskolák közösségét fogja össze). A „Learning from the past, designing our future: Europe’s cultural heritage through eTwinning” című könyv kiadásával támogatta a program a tanárok és a diákok tevékenységét, akiknek számos forrást és konkrét ötletet kínál az

osztálytermiaktivitásokhoz, valamint az iskolán kívüli tevékenységekhez (Pateraki & Scimeca, 2018).

Az egyetem harmadik missziója

A múzeum 2022-es új definíciója átalakítja a múzeum és a múzeumpedagógia cselekvési kereteit (International Council of Museums, n.d.). A 21. század kihívásaira történő válaszadás igényli tudomány és a technológia közreműködését, ami jelentős feladatokat ró a felsőoktatási oktatási intézményekre, amelyeknek első missziója az oktatás, a második a kutatás. Mindkét terület fontos szerepet tölt be a kulturális örökség közvetítésében, a muzeológusok és a múzeumpedagógusok képzésében, a múzeumi kutatásokban. A 2000-es évek előtt identitás és forráshiány miatt hiányzott az összehangolás. 2000-ben európai szinten is létrejött az Európai Egyetemi Örökség Hálózat (Universeum – European Academic Heritage Network), amely egy olyan európai hálózat, amely a legszélesebb értelemben vett akadémiai örökséggel (tárgyi és szellemi örökséggel) foglalkozik. Célja az egyetemi gyűjtemények, múzeumok, archívumok, könyvtárak, botanikus kertek, csillagászati obszervatóriumok stb. megőrzése, tanulmányozása, hozzáférhetővé tétele és népszerűsítése. Nyitott az örökségvédelmi és múzeumi szakemberek, kutatók, hallgatók, egyetemi adminisztrátorok és az egyetemi örökséggel foglalkozók számára (UNIVERSEUM European Academic Heritage Network, n.d.). Az egyetemi örökség irányításáról és kezeléséről szóló 2005. évi 13. számú ajánlás szerint az egyetemek jogi, adminisztratív és erkölcsi felelősséget vállalnak saját örökségükért (Council of Europe, 2005).

A konkrét reflexió elsősorban pénzügyi és gazdasági nyomásra megszületett meg, amelynek eredménye lett az egyetemek „harmadik küldetésének” koncepciója. A felsőoktatási intézmények a hagyományos oktatási és kutatási feladatok mellett hasznosítják és megosztják tudásukat az akadémiai környezeteken kívül. Az eltérő értelmezés ellenére – a harmadik misszió a felsőoktatásban létrehozott tudás hasznosítása és a társadalmi jólét szolgálatába állítása, minden olyan tevékenység, amely a felsőoktatási intézményi adottságok akadémiai környezeten kívüli – gazdasági, társadalmi és kulturális kiaknázásával kapcsolatos. A harmadik misszió irányainak fontosabb területei: a kulturális örökség kezelése és kulturális tevékenységek között a múzeumügy szolgálatában a múzeumok, régészeti ásatások, levéltárak és könyvtárak, kulturális rendezvények, zenei tevékenységek támogatása; a társadalmi értékek és a közegészségügy védelme; továbbá az oktatási értékek növelése az iskolai oktatás, továbbképzések szervezésével, kompetenciák tanúsításával, MOOC biztosításával. Kiemelt szerepet kapnak a közismereti események, amelyek fórumai a nyilvános vitáknak és hozzájárulnak a tudományos szakértelem terjesztéséhez, a nyilvános hozzáférés lehetővé tételével biztosítják az egyetemi örökséghez való hozzáférést és támogatják a részvételi demokrácia kezdeményezéseit (Ascenzi et al., 2019; Inzelt, 2018).

Az egyetemi (iskolamúzeumok) reaktiválása

A nemzetközi gyakorlatban több jó gyakorlatot is találhatunk arra, hogyan lehet a korábbi tradicionális iskolamúzeumokat az 21. századi egyetemi oktatás szolgálatába állítani és a különböző szakok és karok hallgatóit a múzeumba bevonítani.

A maceratai egyetem (UNIMC) oktatói 2019-es tanulmányukban arra hívták fel a figyelmet, hogy az iskolamúzeumok olyan dinamikus terek, amelyek növelhetik az oktatás történetének heurisztikus potenciálját és társadalmi-kulturális hatását. A dél-olaszországi egyetemi város iskolamúzeumában az utóbbi évek projektjei rámutattak arra és igazolták, hogy gyűjtemény hogyan szolgálhat laboratóriumként a diákok és az oktatók számára, és milyen módon tehetik az oktatás történetét kézzelfoghatóbbá és részvételi jellegűvé (Ascenzi et al., 2019).

A szerzők központi érve, hogy az iskolamúzeumok, különösen az egyetemekhez kapcsolódó múzeumok – jelen esetben a „Museo della Scuola Paolo és Ornella Ricca” Iskolamúzeum (Museo della Scuola Paolo e Ornella Ricca, n.d.) – ideálisak az oktatás történetének tanításának átalakításához. Ez azért is érdekes, mert Olaszországban jóval nagyobb hagyománya van a természettudományos gyűjteményeknek, mint a humántudományokhoz kapcsolódó múzeumoknak. Kifejezetten kevés a pedagógiához, pszichológiához, szociológiához kapcsolódó gyűjtemény.

A Macerata Egyetem és múzeum együttműködésének alapja az alapítók adományozása után jött létre. Egyetem innovációja a következőket tűzte ki célul: A múzeum folyamatosan szervez szemináriumokat, workshopokat, látogatásokat az egyetemi hallgatók számára. A múzeum kutatóhelyként szolgál a szakdolgozatok és diplomamunkák számára, főként a neveléstörténet, a gyermekirodalom, a múzeumpedagógiai, az iskolai tárgyi kultúra témákban. 2015 óta szerveznek az egyetem hallgatói számára tantervi szakmai gyakorlatot, amelyet az egyetem minden hallgatója számára biztosítanak (szaktól függetlenül). A programok megvalósítását könnyíti, hogy az épület nagy és a gyűjtemény gazdag. Természetesen kiemelt figyelmet kapnak az oktatás, a kulturális örökség és a turizmus, sőt a nyelvi képzések hallgatói is. De a digitális bölcsészettudományok vagy a kommunikációtudományok területén tanulók számára is nyitottak. Figyelemreméltó, hogy a szemináriumi projektek keretén belül kidolgozott innovatív ötleteket, terveket igyekeznek beépíteni a múzeum gyakorlatába.¹

A másik nemzetközi jó gyakorlat helyszíne az Andalúz Pedagógiai Múzeum, amely a Malagától 17 kilométerre lévő elővárosban, Alhaurín de la Torre-ban található (Museo Andaluz de la Educación, n.d.). A múzeum küldetése, hogy hozzáférhető referenciapontot biztosítson, mind a tanárok, és mindazok számára, akiket érdekelnek azok az emberek, eszközök és eszmék, amelyek szerepet játszottak a tanítás és tanulás megvalósításban. Azt vallja a múzeum, hogy a több generáció különböző oktatási rendszereinek lenyomatai között szeretne hídként működni, az egymáshoz kapcsolódás lehetőségét megadni. A gyűjtemény létrejöttében kiemelkedő szerepet játszott két magángyűjtemény (jelenleg

¹ The School and Its Many Pasts (2023) címmel rendezett nemzetközi konferencián a résztvevők, (a szerző is) meglátogatták a múzeumot és M. Brunelli vezetésével megismerhették a gyűjteményhez kapcsolódó innovatív projekteket.

5000 könyv, 800 tudományos eszköz és 1200 iskolai tárgy van birtokában). A helyi önkormányzat nagyvonalú ajánlatának köszönhetően a műemlékjellegű, régi iskolaépület felújítása után helyet adott a gyűjteménynek és biztosítja működéshez szükséges költségeket, egy állandó személy alkalmazását. A múzeum 2019-ben nyílt meg (Sanchidrián et al., 2020), amelynek jelenlegi működésben meghatározó szerepe van José Antonio Mañasnak, aki mérnökként nagy érdeklődést mutatott az iskolai szertárak régi kísérleti eszközei iránt. Ezeket évek óta gyűjtve motorja lett a lokális múzeum fejlesztésének. Ma a múzeum igazgatója, és tudóstanárként rendszeresen interaktív kísérleteket szervez a gyerekeknek, amelyek lebonyolításához egy a múzeummal szemközti épületben sikerült laboratóriumot kialakítani. A múzeum konferenciák, kiállítások szervezésével, iskolatörténeti ereklyék bemutatásával kívánja elérni, hogy „az andalúziai oktatás történelmi emlékezete legyen”. Kiemelkedő, hogy folyamatos kapcsolatban áll a Malagai Egyetemmel (UMA, Prof. Dr. C. Sanchidrián Blanco-val).

Az UMA-val együttműködve évente rendeznek nyári kurzust, amely az andalúziai iskolai örökség történetének a tanulmányozását és kutatását teszi lehetővé, több különböző aspektusból, a hallgatók érdeklődésének megfelelően. Így a múzeum nemcsak a városka, hanem az egyetem pedagógiai karával és annak közösségével is folyamatos kapcsolatot tud tartani. A múzeum (személyesen José Antonio Mañas) nagy figyelmet fordít a közösségi médiára, folyamatosan oszt meg filmeket a YouTube-n, amelyekkel a múzeum eseményeit és az általa bemutatott kísérleteket népszerűsíti (Museo Andaluz de la Educación, 2013). A múzeum fontosnak tekinti a kulturális turizmus fejlesztését, az olyan történelmi, nosztalgikus emlékezések szervezését a nagyközönség számára, amelyeken a látogatók szívesen szemlélik azokat a tárgyakat, amelyek gyermekkorukat összekovácsolták.

Összegzés

A 21. század kihívásaira a múzeumok is reflektálnak, a változások átalakítják többek között a múzeumok tereit, gyűjteményeit és módszereit. A legtöbb múzeumban a hangsúly áttevődött a kulturális örökség megőrzése során a „hagyományos” tudásgyarapításról/tudásátadásról az érzékorientált, interaktív módszereket alkalmazó, az önálló tudásépítést motiváló-ösztönző-segítő múzeumpedagógiára. A tudományos szempontok mellett a múzeumi élmény szerepe felértékelődött, amely a muzeológiát is új kihívások elé állította (Frazon, 2016).

A ma és a jövő múzeuma inkluzív, fenntartható, demokratikus intézmény, amely támogatja a társadalomban is a demokratizálódást. A múzeum elsősorban az informális tanulás színtere, amely lehetőséget biztosít az aktív részvételre, az interaktivitásra, és biztosítani tudja a közösségi élményt is. A múzeum hozzáférhető tudást ad (MOOC, online foglalkozások, virtuális programok kínálatával), a múzeum a falakon kívül is jelen tud lenni (akár az iskolában, a boltban, az online térben), de kinyitja az eddig elzárt tereket is (a raktárokat is). Képes utat nyitni a fiatalokhoz, alkalmazkodva a kommunikációs és szabadidős szokásaikhoz, a személyre szabott tartalmakkal képes megadni az élethosszig tartó tanulás lehetőségét. Az új módszerek, technikák, műfajok meghonosítása, és az új kommunikáció képes megszólítani a különböző életkorú és kultúrájú generációkat. A

digitális gyűjtés, archiválás és a kiállítások elérhetősége, a hagyományos és digitális műalkotások közötti diskurzus, a digitális/virtuális múzeum új utakat nyit a kultúra megőrzésben és áthagyományozásában. Az egyetemek a múzeumokkal történő együttműködéssel kutatóműhellyé, innovációk inkubátorává tudják tenni a hagyományos pedagógiai gyűjteményeket.

A jövő múzeumának szüksége van új kiállítási gyakorlatra, amelyhez számos elmélet és gyakorlat ad segítséget. A múzeumok új formában szólíthatják meg a közönséget, új tereket használhatnak és hasznosíthatnak, új rendezői elvek érvényesítésével elhagyhatják a hagyományos állványokat, kiállító szekrényeket. Új és más lehetőség, hogy akár a tradíciókkal való szakítással, a látogatók bevonásával új interaktív, reflektív performanszok jöjjenek létre. Amennyiben a múzeumot agora típusú helyként értelmezzük a múzeumpedagógusok új szerepben jelennek meg, akik a beszélgetések moderátorai lesznek. Felértékelődik a látogatók megkérdezése, véleményük alakítja a múzeum további kínálatát (Parmendier, 2009).

Irodalomjegyzék

- Ascenzi, A., Brunelli, M., & Meda, J. (2019). School museums as dynamic areas for widening the heuristic potential and the socio-cultural impact of the history of education: A case study from Italy. *Paedagogica Historica*, 57(4), 419–439.
- Az Európai Unió Tanácsa (2022). *A Tanács állásfoglalása az EU 2023–2026-ra szóló kulturális munkatervéről*. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15381-2022-INIT/hu/pdf>
- Bárd, E. (2015). *Múzeum – az élményszerű tanulás helyszíne. A múzeumpedagógia jelene és lehetőségei*. PhD-dolgozat. ELTE PPK.
- Binkowski, A. (2009). *Museumspädagogik – Ein heterogener Wissenschaftsbereich*. Grin Verlag.
- Castells, M. (Ed.). (2004). *The Network Society. A Cross-cultural Perspective*. Edward Elgar Publishing.
- Council of Europe (2005). *Rec(2005)13 - Recommendation of the Committee of Ministers to member states on the governance and management of university heritage (Adopted by the Committee of Ministers on 7 December 2005 at the 950th meeting of the Ministers' Deputies)*. <https://search.coe.int/cm?i=09000016805d9276>
- Cucci, G. (2016). *Virtuális paradicsom vagy pokol.com? A digitális forradalom veszélyei és esélyei*. Jezsuita.
- ELTE PPK (n.d.). *Múzeumpedagógiai szaktanácsadó*. <https://nevtud.ppk.elte.hu/content/a-kepzes-celja.t.13773?m=4689> Letöltés dátuma: 2025. november 20.
- European Commission (n.d.-a). *A kulturális örökség európai éve (2018)*. <https://culture.ec.europa.eu/hu/cultural-heritage/eu-policy-for-cultural-heritage/european-year-of-cultural-heritage-2018> Letöltés dátuma: 2025. november 20.
- European Commission (n.d.-b). *EU Policy for cultural heritage*. <https://culture.ec.europa.eu/hu/cultural-heritage/eu-policy-for-cultural-heritage> Letöltés dátuma: 2025. november 20.
- Foster, H. (2013). A muzeológia elefántcsonttornya – hol maradnak a mindennapok? *Néprajzi Látóhatár*, 22(2), 68-79.
- Frazon, Zs. (2013). Ú mint új muzeológia. *Néprajzi Látóhatár*, 22(2). 4-7.
- Frazon, Zs. (2016). Thinking outside the box – mai jelenségek és nyitott művek múzeuma. *REPLIKA*, 100. 77–83. <http://real.mtak.hu/109546/>
- György, P. (2008). A nem működő gépezet. Kortárs posztkolonializmus és múzeum. *Árgus*, 1, 126–147.
- Habermas, J., Lyotard, J-F., & Rorty, R. (1993). *A posztmodern állapot*. Századvég Kiadó.
- Harari, Y. N. (2018). *21 lecke a 21. századra*. Animus.

- Hof, B. (2021). The Turtle and the Mouse: How Constructivist Learning Theory Shaped Artificial Intelligence and Educational Technology in the 1960s. *History of Education*, 50(1), 93–111.
- Hooper-Greenhill, E. (2004). Museum learners as active postmodernists: contextualizing constructivism. In Hooper-Greenhill, E. (Ed.), *The educational role of the museum* (pp. 67–72). Routledge Taylor & Francis Group.
- Horváth, L. (2023). Feltáró szakirodalmi áttekintés a mesterséges intelligencia oktatási használatáról. *Pannon Digitális Pedagógia*, 3(1), 5–17.
- International Council of Museums (n.d.). *Museum Definition*. <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/> Letöltés dátuma: 2025. november 1.
- Inzelt, A. (2018). A felsőoktatás harmadik missziója. *Valóság*, 61(5), 93–98. https://www.epa.hu/02900/02924/00065/pdf/EPA02924_valóság_2018_05_093-098.pdf
- Kálmán Ungvári, K. (2021). Kihívások és megoldások 21. századi pedagógusoknak. *Korunk*, 3(2), 3–8.
- Komenczi, B. (2013). *Elektronikus tanulási környezetek kutatásai*. Médiainformatikai Kiadványok.
- Lembke, A. (2024). *Dopaminkorszak - Hogyan találjunk egyensúlyt a függőségekre épülő világban*. Libri Könyvkiadó Kft.
- Markkula, M. (2015). A Régiók Európai Bizottsága véleménye – A kulturális örökség integrált európai megközelítése felé. *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, C 195/22-27.
- McCrindle, M., & Wolfinger, E. (2018). *The ABC of XYZ: understanding the global generations*. UNSW Press.
- Molnár, Gy., Turcsányi-Szabó, M., & Kárpáti, A. (2019). Az interaktív tanulási környezetektől a módszertani megújuláson át a kreatív önkifejezésig. *Új Pedagógiai Szemle*, 2019(11-12), 53-70.
- Museo Andaluz de la Educación (2013, December 21.). *Museo de la Educación de Málaga - Entrevista a José Antonio Mañas*. [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=GWO8pYMVdcl>
- Museo Andaluz de la Educación (n.d.). *Presentación*. <https://www.museoandaluzde laeducacion.es/presentacion/> Letöltés dátuma: 2025. november 20.
- Museo della Scuola Paolo e Ornella Ricca (n.d.). *Paolo and Ornella Ricca*. <https://museodellascuola.unimc.it/en/paolo-and-ornella-ricca/> Letöltés dátuma: 2025. november 20.
- Niemi, H. (2005). Aktív tanulás – avagy egy kíváncsi kultúraváltás a tanárképzésben és az iskolákban. *Pedagógusképzés*, 3, 87–116.
- Nyíri, K. (2006). Virtuális pedagógia – a 21. század tanulási környezete. *Új Pedagógiai Szemle*. 56(7–8), 160–180.
- OECD (2020). *Culture Shock: Covid-19 And The Cultural And Creative Sectors*. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2020/09/culture-shock-covid-19-and-the-cultural-and-creative-sectors_c38ec708/08da9e0e-en.pdf
- Parmentier, M. (2009). Museum und Schule. *Zeitschrift für Museum und Bildung*, 55(71-72), 111-128.
- Pateraki, I., & Scimeca, S. (2018). *Learning from the past, designing our future: Europe's cultural heritage through eTwinning*. Central Support Service for eTwinning. https://www.etwinning.hr/cms_files/2020/07/1594621504_learning-from-the-past.pdf
- Sanchidrián Blanco, C., Mañas Valle, J. A., & López Mestanza, M.L. (2020). Le Museo Andaluz de la Educación, un proyecto hecho realidad. (The Andalusian Education Museum, an idea that became reality). *Cabás* (23), 243–258.
- Siemens, G. (2005). Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*. 2(1), 1-9.
- Simai, M. (2016). *A harmadik évezred nyitánya*. Corvina Kiadó.
- Simon, N. (2010). *The Participatory Museum*. Museum 2.0.

- TU Wien (n.d.-a). *Digital Humanism – Interdisciplinary Science and Research Conference*. <https://caiml.org/dighum/dighum-res/> Letöltés dátuma: 2025. november 20.
- TU Wien (n.d.-b). *The Digital Humanism Initiative*. <https://caiml.org/dighum/#about-digital-humanism> Letöltés dátuma: 2025. november 20.
- TU Wien (n.d.-c). *Vienna Manifesto on Digital Humanism*. <https://caiml.org/dighum/dighum-manifesto/#download> Letöltés dátuma: 2025. november 20.
- UNESCO (2024). *UNESCO keretrendszer a kulturális és művészeti oktatáshoz*. [https://unesco.hu/data/UNESCO keretrendszer a kulturális es muveszeti oktatashoz.pdf](https://unesco.hu/data/UNESCO%20keretrendszer%20a%20kulturális%20es%20muveszeti%20oktatashoz.pdf)
- UNIVERSEUM European Academic Heritage Network (n.d.). *About Universeum*. <https://www.universeum-network.eu/> Letöltés dátuma: 2025. november 20.
- Vásárhelyi, T. (2023). A múzeumok, a múzeumpedagógia és a fenntarthatóság. In Vincze B. & Kempf K. (Eds.), *Változó világok – változó múzeumok* (pp. 11-26). Eötvös Kiadó.
- Vergo, P. (Ed.). (1989). *The New Museology*. Reaktion Books.
- Zimmerman, B. J. (1990). Self-Regulated Learning and Academic Achievement: An Overview. *Educational Psychologist*, 25(1), 3–17.